

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2024

No 5

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Elektron nashr. 788 sahifa.

E'lon qilishga 2024-yil 30-mayda ruxsat etildi.

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Axmedov Sayfullo Normatovich i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMIB birinchi prorektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d. TDIU professori
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Musyeva Shoira Azimovna, SamDu IS instituti professori
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., TAQU katta o'qituvchisi
Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti
Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

MUNDARIJA

Uy-joy qurilishi madaniyati, uning o'ziga xos xususiyatlari va tamoyillari.....	10
Davletov Islambek Xalikovich, Zikrullayev Valixon G'aybullayev o'g'li	
Hududlar investitsiya muhitini oshirish muammolari.....	16
Akbarov Bekmurod Miryakubovich	
Qoraqalpog'iston Respublikasi ellikqal'a tumanida turizm klasterini joriy qilish mexanizmi.....	22
Norchayev Asatullo Norbo'tayevich	
Small Business and Private Entrepreneurship is the Priority Direction of Our Country's Economy.....	28
Tulagan Tukhtaraliev, G'aniev Muhammadjon Xalilovich	
Resurs soliqlarini soliqqa tortish mexanizmlarini takomillashtirish.....	31
Tursunova Zulayxo Abdujobir qizi	
O'zbekistonda muqobil energiya manbalaridan foydalanish elektrotexnika sanoati rivojlanishining istiqboli sifatida.....	34
Uraimjonov Azizbek Raxmonjon o'g'li	
Oliy ta'limning raqobatbardoshligini ta'minlashda ta'lim sifatining mohiyati va asosiy tamoyillari (O'zbekiston misolida).....	40
Egamov Sevinchbek Maxsud o'g'li	
Financial Mechanisms of Supporting Textile Products Export.....	46
Gaybullayeva Gulbaxor Maxmudovna, Yakubova Ugiloy Mamasoliyeva	
O'zbekiston Respublikasida hududlarni mutanosib barqaror rivojlantirish masalalari va yechimlari.....	49
Hojiyev Tal'at Toshpo'latovich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida ayollar biznesini shakllantirish yo'llari.....	54
Ibodullayeva Malohat Sirojiddin qizi	
Davlatning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashda qishloq xo'jaligini rivojlantirishning xorijiy tajribasi.....	57
Bekmirzayev Mirzoxid Adashaliyevich	
Turizm sohasi rivojlanishining istiqbollari.....	61
Ergashev Rahmatulla Xidirovich, Jabborova Zuhra Abdig'ani qizi	
Jahonda kabel bozorini rivojlantirish xususiyatlari va tendensiyalari.....	68
Uralov Olimjon Mahammadjonovich	
Namangan viloyatida yoshlarning iqtisodiy faolligi ko'rsatkichlari dinamikasini tahlil qilish.....	72
Mirzatov Baxtiyor Toxirovich	
Turizm sohasiga malakali kadrlar tayyorlashdagi muammolar va ularning yechimlari borasida tavsiyalar.....	77
A. I. Raxmatov	
Трансформация внешнеторговых связей Республики Узбекистана.....	83
Ахмедова (Жабборова) Нилуфар Икболжон кизи	
Korxonalarda investitsiyalarni moliyalashtirish manbalari va usullarining tahlili.....	88
Kuziyeva Nargiza Ramazanovna, Xusanov Faxriddin Jamoliddin o'g'li	
Turizmning mohiyati xususida nazariy yondoshuvlar va ularning tahlili.....	94
R. I. Pardayev	
Katta hajmga ega bo'lgan maxsus qurtxonalarda boqilayotgan ipak qurtlariga harorat va namlikni ta'siri.....	101
Raxmanova Xurinislo Egamovna	
Mahalliy byudjet daromadlarini shakllantirishda mahalliy soliqlar va soliqdan tashqari tushumlarning ahamiyati.....	104
Rajjaboyeva Dildora Zakirovna	
Banklarda stress-test asosida ESG-risklarni baholash.....	110
Nilufar Sharipova	
Yashil iqtisodiyotni rivojlantirishda banklarda ekologik va ijtimoiy risklarni baholash va boshqarish tizimini joriy etishning ahamiyati.....	114
Karimov Shamsiddin Akram o'g'li	

Qimmatli qog'ozlarni qiymatini baholash usullari va modellari.....	122
Botirxo'ja Aziza Faxmuddin qizi	
Sanoat ishlab chiqarishda diversifikatsiyaning nazariy asoslari.....	127
Davronbek Sharibjonovich Raximov	
Mamlakatimizda innovatsiyalarni moliyalashtirishning amaldagi holati tahlili.....	133
Aminov Farrux Farxadovich	
Raqamli iqtisodiyotda moliyaviy hisobot tahlilini takomillashtirishning o'ziga xos xususiyatlari.....	138
G. J. Jumayeva	
Qurilish sohasida logistika tizimlariga zamonaviy texnologiyalar bilan ta'minlanganlarning amaliy jihatlari....	141
Mirsodiqov Abdulla Tursunaliyevich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida inson kapitalini boshqarishdagi muammolar	146
Nematova Shaxlo Egamberdiyevna	
Aholi daromdlari va omonatlarini shakllantirishning nazariy asoslari.....	149
Xakimov Zohid Norbo'tayevich	
Tasvirlarga raqamli ishlov berish jarayonini intellektuallashtirish algoritmini yaratish.....	158
Zoirov O'lmas Erkin o'g'li	
Mintaqa iqtisodiyotida investitsiya faoliyatini moliyalashtirish samaradorligini baholash	164
Chilmatova Dilnoza Abdurahimovna	
Возможности внедрения и развития исламских банковских продуктов в рынок Узбекистана.....	168
Иноятова Камола Фуркатовна	
Davlat xizmatchisi faoliyatida ijtimoiy javobgarlikning o'rni	172
X. X. Ikramov	
Korporativ boshqaruv tizimida buxgalteriya hisobini tashkil qilishning o'ziga xos xususiyatlari	176
Abdug'aniyev Muhammadamin Abdug'affor o'g'li	
Hududiy kambag'allik chegaralarini aniqlashning ahamiyati (Qashqadaryo viloyati misolida).....	182
Hamdamov Shahzod Ilhom o'g'li, Alisher Yunusaliyevich Safarov	
Kichik biznesga mahalliy investitsiyalarni jalb qilish va ulardan samarali foydalanishda franshizaning roli	189
Rabimqulov Sherzod Murtozayevich	
Tijorat banklarida marketing strategiyalaridan foydalanishning ilmiy-nazariy asoslari.....	193
Maxamadjanov Akbar Maxamadaliyevich	
Davlat sherikchilik asosida maktab va maktabgacha ta'lim moliyashtirishligini o'ziga xos xususiyatligi.....	198
Boltaboev Murodbek Aybekovich	
Moliyaviy savodxonlikni rivojlantirish davr talabi.....	203
X. I. Boyev	
Banklarda chakana kreditlash turlari va ularni raqamli transformatsiya qilishning zarurligi.....	207
Axmedova Dilrabo Kurbondurdi qizi	
Rasmiy ish bilan bandlik – aholining munosib turmush darajasini ta'minlash demak.....	216
Farhod Bagibekovich Xalimbetov	
Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i uchun qo'llaniladigan soliq imtiyozlarining amaldagi holati va tahlili.....	220
Valiyeva Sayyora Xushbaqovna	
Автомобильная промышленности развитых стран: становление, развитие, пути совершенствования.....	227
Назарова Раъно Рустамовна, Абдухамидова Мафтуна Турсуналт кизи	
Влияние цифровизации на внешнеэкономическую деятельность	232
Шерматовта Ирода Ойбековна, Тиллаев Хуршиджон Сулаймон ўғли	
ИИ в банковском бизнесе: ключ к конкурентной привлекательности	238
Фаттахова Муниса Абдухамитовна	
Tijorat banklari kapitalining iqtisodiy mazmuni va uning tarkibi	243
Ergashev Axmadjon Maxmudjon o'g'li	

Особенности банковского кредитования и факторы препятствующие финансово-кредитной поддержке субъектов сферы туристических услуг	248
Розоков Мухаммадазиз Мансурович	
Factoring Operations in Banks.....	253
Boykabilova Iroda, Davronova Dilnoza Damirovna	
Moliyaviy sektordagi aksiyadorlik jamiyatlarining korporativ strategiyasini shakllantirishda risklarni bartaraf etish.....	257
Jaxongirov Rustam Jaxongirovich, Xo'jamurodov Asqarjon Jalolovich	
O'zbekistonning jozibador investitsiya muhitini yaratishda huquqiy asoslarni yanada takomillashtirishning ilmiy va amaliy zaruriyati	264
Oybek Elmuratov	
Qurilish materiallarini ishlab chiqarish korxonalarning boshqarish tizimini takomillashtirish.....	268
Uzakova Umida Ruzievna	
Tashkent Economy – Locomotive of the Country's Economy	274
Akramova Aziza Abduvohidovna, Maqsudov Bunyod Abdusamadovich	
O'zbekiston Respublikasida ishbilarmonlik turizmining tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish yo'llari.....	278
Musayeva Shoirazimovna, Usmonova Dilfuza Ilhomovna	
Mintaqalar iqtisodiyotining barqaror o'sishini ta'minlashda investitsiyalardan samarali foydalanish mezonlari va ularni hisoblash usullari	284
Norqobilov Nusrat Norsaitovich	
Marketing strategiyasi: raqobatchilik sharoitida tadbirkorlik faoliyatini yuritishning rivojlantirilishi	288
Kutbitdinova Moxigul Inoyatovna, Matrizayeva Dilaram Yusubayevna	
Mahalliy budjetlar mablag'laridan samarali foydalanishni ta'minlashning eng asosiy istiqbolli yo'nalishi	295
S. Y. Ismoilova	
Atrof-muhitga zararsiz, tabiiy tarkibli korroziya ingibitorlari turlarini tahlil qilish	300
Qurbonova Firuza Solexovna	
Oliy ta'lim muassasalarida xarajatlar smetalari ijrosi hisobini yuritish tartibi	306
AbdulAziz Norqo'chqorov Ziyadullayevich	
Tijorat banklarining investitsion faoliyati samaradorligi va uni rivojlantirish yo'llari	312
Olimova Nodira Xamrakulovna	
Baholangan majburiyatlar hisobini takomillashtirish	324
Ochilov Farxodjon Shavkatjon o'g'li	
Qurilish-pudrat tashkilotlarida auditorlik tekshiruvda faoliyat uzluksizligini baholash.....	331
Tulovov Erkinjon To'liqin o'g'li	
Основные направления развития инвестиционной деятельности предприятий.....	335
Махкамова Надира Саидмуратовна	
Milliy statistika axborot tizimlarining funksional jihatlari va o'ziga xos xususiyatlarining tahlili	340
Otajonova Gulhayo Maqsud qizi	
Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatini boshqarish axborot tizimini modellashtirish	345
Xudoyorov Laziz Niyojovich, Ergashova Nargiza Boboxonovna	
Mamlakatimizda aksiz to'lanadigan tovarlarni soliqqa tortish usullari	351
Alimardonov Muxammadi Ibragimovich, Qarshiyev Daniyar Eshpulatovich	
Iqtisodiy rivojlanish sharoitida investitsiya loyihalarini jalb qilgan mablag'lar orqali moliyalashtirishning zarurligi.....	357
Amonova Dilafroz O'tkurovna	
To'lov tashkilotlarini tashkil etishda xatarlarni boshqarish	362
Axmedov Miraziz Alisherovich	
Korxonada inson kapitalini rivojlantirish tizimi va konsepsiyasini takomillashtirish imkoniyatlari	367
Hamrokulov M. O.	

Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida kichik sanoat zonalarini faoliyatining zarurligi va iqtisodiy-huquqiy maqomi.....	375
Shodmonqulov Kamoliddin Murodilloevich	
Bank tizimida marketing faoliyati orqali yangi innovatsion xizmatlarni joriy etishning zamonaviy holati.....	379
Raxmatov Temur Sotiboldiyevich	
Экономическая сущность инновационной деятельности в банковском секторе	388
Шадиева Дилдора Хамидовна	
Yengil sanoat taraqqiyotining xitoy tajribasi va undan o'zbekistonda foydalanish imkoniyatlari	392
Jumaniyazova Feruza Rajabovna	
Tut parvonasi zararkunandasining biologik tarqalishi va zararini oldini olish choralari.....	402
Oybek Toshtemirovich Karimov	
Ijtimoiy adolat va ayollar huquqlari: kasbiy kamsitish	406
Iminova Nargizaxon Akramovna	
Ishsizlik nafaqalari tayinlash va xalqaro tajriba.....	412
Sholdarov Dilshod Azimiddin o'g'li	
Takroriy ekinlar urug'ini to'g'ridan-to'g'ri nol ishlov berish orqali ekadigan qurilmaga tushadigan yuklamaning nazariy tadqiqoti.....	418
Abdullayev Baxodirjon Valijon o'g'li	
Banklarida jinoiy faoliyatdan olingan daromadlarni legallashtirishga qarshi kurashish tizimining roli.....	422
Abdullayeva Dildora Qudratovna	
Biologik aktivlar hisobini moliyaviy hisobotning xalqaro standartari asosida tashkil etishning uslubiy jihatlari	425
Adxamov Samariddin	
Barqaror iqtisodiy o'sishga erishishda to'g'ridan to'g'ri xorijiy investitsiyalarning ahamiyati.....	430
Asqarova Mavluda Turabovna, Otajonova Charosxon Polvonquli qizi	
Ilmiy-innovatsion iqtisodiyotda suv xo'jaligini rivojlantirish muammolari, yechimlar va natijalar: fundamental asosda.....	435
Babadjanov Abdirashid Musayevich	
Budjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobini yuritishning milliy va xalqaro standartlari.....	441
Maxamadaliyeva Mahliyoqon Maxamadmurod qizi	
Tijorat banklari aktivlari va ularni samarali boshqarish nazariy asoslari.....	448
Masharipov Maxmud Bekturdiyevich	
Tijorat banklarning moliyaviy faoliyatida yuzaga keladigan xavf-xatar va uning mohiyati	453
Rashidov Raximjon Iskandarovich, Abduraxmonov Anvar Akbar o'g'li	
Kichik sanoat zonalarini barpo etish va rivojlantirish omillari va hozirgi holatining tahlili	459
Samijonov Musobek G'ayratjon o'g'li	
Moliyaviy menejment tizimi samaradorligini oshirishda raqamli marketing strategiyasidan foydalanish	466
Sobirjonov Sanjar Sobirjonovich	
O'zbekiston Respublikasi moliyaviy tizimida byudjetdan tashqari jamg'armalarning ahamiyati va o'rni.....	473
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Babanazarova Gulzar Ziuatdinovna, Ajibayeva Raiya Maxsudovna	
Aholi daromadlarini oshirishda asalarichilikning o'rni	479
Xudayarova Zuxra Yuldashevna	
Цифровые и традиционные методы сбора информации в маркетинговых исследованиях: сравнительный анализ.....	482
Бекназова Комилахон Миркамол кизи	
Tijorat banklari faoliyatida iqtisodiy risklar va ularni nazariy asoslari.....	490
Burxonov Asliddin Asqar o'g'li	
Biznes tuzilmalarini diversifikatsiya qilish modellari va usullari hamda innovatsion rivojlanish strategiyalarining qiyosiy tavsifi.....	497
Matyoqubova Dilfuza Olimboyevna	

Тенденции развития пищевой промышленности Узбекистана.....	503
Назарова Раъно Рустамовна, Нигматуллаева Гульчехра Нуруллаевна	
Soliq-bojxona siyosatining dolzarb masalalari va ularni takomillashtirish yo'nalishlari.....	509
Usmonov Kaxramonjon Akbaraliyevich	
Статистический анализ факторов, влияющих на бренд молока и молочных продуктов в Узбекистане	513
Холдарова Фариза Тухтабаевна	
Правовое регулирование рынка цифровых активов и криптовалют.....	519
Якубова Ш. Ш., Рашидов Рахимжон Искандарович	
Efficiency of Internal Audit Service and Report Improvement: Control of Sanatorium-Wellness Institution	528
Shafkarov Fahriddin Khudaiberdievich	
Development of Digital TV Services in the Conditions of Digitalization of the Economy.....	534
Farhad Karimov	
Kichik biznes faoliyatida muhim muvaffaqiyat omillarini belgilashning ahamiyati va ularni baholash.....	538
Kabulova Nurg'o'zal Umirbek qizi	
Barqaror iqtisodiy o'sishni ekonometrik tadqiq etish.....	541
Muminova Maxbuba Abduvafayevna	
Korxonaning moliyaviy-xo'jalik faoliyati ko'rsatkichlarini baholash.....	548
Musurmonova Mahbuba Omonovna	
Tadbirkorlik subyektlari tashqi savdo faoliyatini ichki tartibga solishni takomillashtirishning ayrim jihatlarini..	552
To'rayev Nurbek Muxammadovich	
Temir yo'l transportida xizmat ko'rsatish jarayonini rivojlantirishning retseptiv tahlili.....	557
Raxmonov G'ayrat Ismatulloyevich	
Strategik boshqaruv hisobi va uning uslubiyotini takomillashtirish masalalari.....	562
Sharipova Shoxida Abdinabiyeвна	
O'zbekiston Respublikasida "yashil" iqtisodiyotni qo'llab-quvvatlashning iqtisodiy mexanizmlari.....	567
Shodmonov Ruslan G'olib o'g'li	
Institutsional investorlar faoliyatini tashkil etishning kontseptual jihatlarini	574
Sultanov Maxmud Axmedovich	
Tijorat banklari foydasini soliqqa tortishning ayrim me'yoriy-huquqiy asoslari	578
Turanov M. Sh.	
O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyotining rivojlanishida tijorat banklarining o'rni.....	586
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Babanazarova Gulzar Ziuatdinovna, Zubaydullayeva Zulayxo Karimovna, Kaxarova Dildora Erkinovna	
O'zbekistonda tayyor kiyimlar bozori ko'lamini oshirishda marketing strategiyalarining samaradorligi.....	596
Urazov Mansur Musurmanovich	
Yevropaga barqaror eksport va qishloq xo'jaligida yashil rivojlanish uchun	
Mosh bozori strategiyalarining ta'sirini baholash	599
Valiyeva Aziza Anvar qizi	
Rangli tasvirlarga raqamli ishlov berish jarayonlarini paralellashtirish	605
Xidirova Barchinoy Ilxomovna	
Korxonalarda ishchi personal ehtiyojlarini motivatsiyaga ta'siri	610
Aripov Oybek Abdullayevich, Axmedov Muzaffar Shokirjonovich	
Цифровые и традиционные методы сбора информации в	
маркетинговых исследованиях: сравнительный анализ	615
Бекназова Комилахон Миркамол кизи	
Iqtisodiyotning erkinlashtirilishi sharoitlarida kichik biznes sektori rivojlanishining imkoniyatlari.....	623
Botirova R. A., Sirojiddinov I. Q.	
Positioning Textile Products in Competitive Strategy	626
Икрамова Нодира Бурхон кизи	

Sanoatni tarkibiy o'zgarishlar asosida maqbullashtirish va samaradorlik ko'rsatkichlarini prognozlash.....	631
Kasimov Azamat Abdukarimovich	
O'zbekiston Respublikasi budgetini shakllanishida egri soliqlarni undirishning fiskal samaradorligi	638
Abdulxayeva Shahnoza Muxammadiyevna	
To'qimachilik klasterlari eksport salohiyatini boshqarish masalalari.....	645
Mamasoliyev G'ayratbek Maxamadyusupovich	
Влияние плодородности почвы на урожайность хлопчатника в хлопково-текстильных кластерах Республики Каракалпакстан	650
Сагиева Молдир Оразбай кизи	
Оценка категории вейпов среди курильщиков электронных сигарет Узбекистана	655
С. М. Мирзалиев, М. О. Куролов, Г. К. Абдурахманова, Джуди Сметана, Крисси Льюис	
Jahon kabel bozorini tatbiq etish va rivojlantirish xususiyatlari	668
Uralov Olimjon Maxammadjonovich	
Moliyaviy hisobotlar va ularni tuzish va auditorlik tekshiruvidan o'tkazishning uslubiy jihatlarini rivojlantirish	673
Abdinazarov Samijon Abbos o'g'li, Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Jabbarov Azamat Murodullayevich, Boymurodov To'liqin Azamatovich	
Digital Transformation Implementation Directions and Instrument Analysis	680
Abdurakhmonov Abdumalik Abdurashidovich	
Understanding Financial Indicators and Their Strategic Utilization: Insights from Global Practices and Uzbekistan's Experience.....	684
Astanova Zarnigor Obid qizi, Tukhtabaev Jamshid Sharafetdinovich, Jurayev Xurshid Mamatkulovich, Ismatova Kamola Obid qizi	
Turizm xizmatlari eksportida zamonaviy texnologiyalar orqali xizmatlar sifatini oshirishning ahamiyati	690
Bakhromov Akmal Abduvahid o'g'li	
Sanoat korxonalarida personal mehnatini tashkil etishni optimallashtirish yo'llari.....	695
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Dilovarxo'jayeva Dilnozaxon Shavkatxo'ja qizi, Rustamova Dilnoza Jamshid qizi, Axtamova Parizod Oybek qizi, Nuritdinova Maftuna Jahongirovna	
O'zbekiston Respublikasida pul-kredit siyosati instrumentlaridan foydalanish amaliyotini takomillashtirish ..	701
Kaxharova Dilnoza Shavkatovna	
Bojxona faoliyatini transformatsiyalashda innovatsion boshqaruvni takomillashtirishga oid nazariy qarashlar	706
Ro'ziboyev Muhiddin Xushnudovich	
Xizmat ko'rsatish sohasida aholining tadbirkorlik faolligini oshirish tendensiyalari.....	710
Xudayarova Maftuna Shavkatovna	
O'zbekiston qishloq xo'jaligini rivojlantirishda xorijiy va mahalliy investitsiyalarning o'rni.....	717
Yusupov Komaliddin Baxtiyor o'g'li	
Факторы успеха в управлении инвестициями промышленных предприятий	721
Ёдгоров Сардорбек Самадович	
Issues of minimizing risks related to mortgage lending of commercial banks of the republic of Uzbekistan	726
Kulliev Istam Yangimurodovich	
O'zbekiston Respublikasida nomoddiy aktivlar hisobini moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari talablari asosida tashkil etish xususiyatlari	735
Pardayeva Zulfizar Alimovna	
Tijorat banklari faoliyatida risklarni pasaytirish yo'llari.....	740
Toymuxamedov Ibroxim Rixsiboyevich	
Investitsiyalar – moliyaviy barqarorlik kafolati.....	746
Xaydarov Nizamiddin Xamrayevich	
Современные подходы к управлению системой заработной платы и льгот в условиях рыночной экономики	751
Дониерова Фотимабону Алишер кизи	
Atrof-muhit muhofazasida xulq-atvor iqtisodiyotining roli	759
Djalilov Farxod Abduganiyevich	

Eco-Paths of Uzbekistan: How Corporate Social Responsibility in Tree Planting and Transport Infrastructure is Paving the Way For Sustainable Futures.....	763
Oybekov Shohjahon Akmal o'g'li, Alfira Sofia, Yangiboyev Sirojiddin Jo'ramurodovich	
Oliy ta'lim xizmatlar bozorida raqamli marketingning ahamiyati.....	771
Ruziyeva Shaxlo Raupovna	
Sanoatning kon-geologiya korxonalari iqtisodiy xavfsizligini ta'minlash xususiyatlari.....	776
Xotamov Javohir Abdusharop o'g'li	
Qishloq xo'jaligi agrotexnologiyalarni tijorat banklari orqali kreditlash yo'llari	781
Isakov J. Ya.	

ATROF-MUHIT MUHOFAZASIDA XULQ-ATVOR IQTISODIYOTINING ROLI

Djalilov Farxod Abduganiyevich

TDIU, "Korporativ boshqaruv" kafedrası dotsenti

Annotatsiya: Xulq-atvor iqtisodiyoti o'zida iqtisodiyot va psixologiya g'oyalari birlashtirilgan holda ekologik muammolarni hal qilish uchun muhim vositalarni taklif etadi. Atrof-muhitni muhoafaza qilishda xulq-atvor iqtisodiyotini qo'llash ekologik muammolarni hal qilishda innovatsion yondashuvlarni taklif qiladi. An'anaviy iqtisodiy modellar ko'pincha inson xulq-atvori murakkabligini hisobga olmaydi, bu esa ko'zlangan natijalarga erishish imkoniyatini bermaydi. Ushbu maqolada xulq-atvor iqtisodiyotining asosiy tamoyillari ko'rib chiqiladi, ularning atrof-muhitni muhoafaza qilish siyosatida qo'llash imkoniyatlari ko'rib chiqiladi va samaradorligi baholanadi.

Abstract: Behavioral economics, which integrates insights from psychology and economics, offers valuable tools for addressing environmental challenges. The application of behavioral economics in environmental protection offers innovative strategies to address ecological challenges. Traditional economic models often fail to account for the complexities of human behavior, leading to suboptimal policy outcomes. This paper reviews key principles of behavioral economics, examines their application in environmental policies, and evaluates their effectiveness in promoting sustainable behaviors.

Аннотация: Поведенческая экономика, объединяющая идеи психологии и экономики, предлагает ценные инструменты для решения экологических проблем. Применение поведенческой экономики в охране окружающей среды предлагает инновационные стратегии решения экологических проблем. Традиционные экономические модели часто не учитывают сложности человеческого поведения, что приводит к неоптимальным результатам политики. В этой статье рассматриваются ключевые принципы поведенческой экономики, исследуется их применение в экологической политике и оценивается их эффективность в продвижении устойчивого поведения.

KIRISH

Atrof-muhitni muhoafaza qilish hozirgi kunda dolzarb masala hisoblanadi. So'nggi yillarda iqlim o'zgarishi, ifloslanish va resurslarning kamayishi ekotizimlar va inson farovonligiga jiddiy tahdid solmoqda. An'anaviy iqtisodiy yondashuvlar ko'pincha ratsional qarorlar qabul qilishni ko'zda tutadi, bunda insonlar optimal tanlovni amalga oshirish maqsadida o'z xarajat va foydalarini baholaydi. Biroq real hayotdagi xulq atvor ko'pincha ushbu modeldan chetga chiqadi, bu esa muqobil yondashuvlarni talab qiladi. Atrof-muhitni muhoafaza qilishning an'anaviy iqtisodiy yondashuvlari odatda soliqlar, subsidiyalar va tartibga solish kabi bozorga asoslangan echimlarga tayanadi. Bu yondashuvlar ko'pincha inson xulq atvorini o'ziga xos jihatlariga kam e'tibor qaratilishi tufayli kam samara beradi. Qaror qabul qilishga ta'sir etuvchi psixologik va kognitiv omillarni hisobga oladigan xulq-atvor iqtisodiyoti atrof-muhit muhofazasida insonlar xulq-atvorini tushunish va unga ta'sir qilish uchun asos yaratadi. Ushbu maqola mavjud mexanizmga e'tibor qaratib, ekologik barqarorlikni ta'minlashda xulq-atvor iqtisodiyotining rolini o'rganadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Xulq-atvor iqtisodiyoti evolyutsiyasi o'ziga xos o'tmishga ega bo'lsa-da, so'nggi bir necha o'n yilliklarda mustaqil fan sifatida shakllandi. Insonning iqtisodiyotdagi rolini tadqiq qilish real iqtisodiyotda uning roli o'zgariganidan so'ng, odamlar faoliyatining aqliy va kognitiv tomonlarini, hayotning ushbu jihatlarining xulq-atvor shakllariga, iqtisodiy qarorlarga ta'sirini chuqurroq tahlil qilishni talab qildi.

Kahneman va Tverskiyning (1979) "Istiqbol nazariyasi" asarida yo'qotishdan voz kechish tushunchasi kiritilgan bo'lib, u odamlar ekvivalent daromad olishdan ko'ra yo'qotishlardan qochishni afzal ko'rishini tavsiyalaydi. Bu tamoyil atrof-muhit buzilishining salbiy oqibatlarini ta'kidlaydigan ekologik siyosatni shakllantirishda

muhim rol o'ynadi. Misol uchun, Hardisty va Weber (2009) energiya tejashni isrofgarchilikdan qochish nuqtai nazaridan shakllantirish (masalan, energiyani samarasiz ishlatish tufayli xarajatlarni ortishi) potentsial tejashni ta'kidlashdan ko'ra samaraliroq ekanligini ko'rsatdi.

Ijtimoiy me'yorlar xulq-atvorning harakatlantiruvchi kuchi bo'lib, bir nechta tadqiqotlar ularning atrof-muhitga ta'sirini o'rganib chiqdi. Cialdini va boshqalar (1990) boshqalarning odatda nima qilayotganini ko'rsatib beradigan tavsiflovchi me'yorlar insonlarni chiqindilarni saralash va qayta ishlash xatti-harakatlariga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkinligini aniqladi. Schultz va boshqalar (2007) ushbu tadqiqotni qo'shnilariga nisbatan energiya iste'moli bo'yicha solishtirilgan ma'lumotlarni taqdim etish, energiya tejovchi xatti-harakatlarning ijtimoiy ma'qullanishini ifodalovchi me'yorlar bilan birgalikda energiya sarfini kamaytirishga olib kelishi mumkinligini ko'rsatdi.

Shuningdek, suvni tejash bo'yicha tadqiqotlarda ham xulq-atvor iqtisodiyoti tamoyillaridan foydalangan. Ferraro va Miranda (2013) ijtimoiy taqqoslash ma'lumotlari va me'yor bo'yicha xabarlar turar-joylardagi suv iste'molini sezilarli darajada kamaytirishi mumkinligini ko'rsatdi. Uy xo'jaliklari o'zlarini suv iste'moli bo'yicha samaraga erishgan qo'shnilar bilan taqqoslab, suvni tejashni rag'batlantirishda ijtimoiy me'yorlar va isrofgarchilikka yo'l qo'ymaslikka intilib, suvdan tejamkor foydalanishga motivatsiyaga ega bo'ladi.

R. Taler iqtisodiyot sohasida shaxsiy qarorlar qabul qilishning tahliliga psixologik va hissiy omillarni kiritgan. Cheklangan ratsionallik, ijtimoiy afzalliklar va o'zini tuta olmaslik oqibatlarini o'rganib chiqqach, u bu insoniy xususiyatlari shaxsiy qarorlar, shuningdek, bozordagi vaziyatga qanday ta'sir qilishini ko'rsatib bergan. Shu bilan birga, ushbu olim insonni qaror qabul qilish jarayoniga xulq-atvor omillarini qo'llash orqali uni ratsional tanlov qilishga turtki berish bo'yicha tavsiyalarni ishlab chiqqan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot ishida barqaror ekologik rivojlanishga erishishda xulq atvorni rag'batlantirish va samaradorligini har tomonlama tahlil qilishni ta'minlovchi sifat va miqdoriy yondashuvlarni o'z ichiga olgan. Tadqiqot adabiyotlar tahlili, amaliy tadqiqotlar tahlili va empirik ma'lumotlarni birlashtirgan holda aralash usullardan foydalanildi. Ushbu yondashuv xulq-atvor iqtisodiyotini atrof-muhitni muhofaza qilishda qanday qo'llash mumkinligini yaxlit tushunishni ta'minlaydi va amalga oshiriladigan turli chora tadbirlarning samaradorligini baholaydi.

Atrof-muhit barqarorligi bilan bog'liq jamoatchilikning munosabati va xatti-harakatlarini baholash uchun so'rovlar o'tkazildi. So'rovnoma demografik ma'lumotlar, atrof-muhit haqida xabardorlik va xulq atvor bilan bog'liq stsenariylarga javoblarni o'z ichiga olgan.

Insonlarning muayyan xatti-harakatlarini atrof-muhitga ta'sirini tekshirish uchun tajribalar o'tkazildi. Maxsus tadbirlar energiya iste'moli bo'yicha real vaqt rejimida fikr-mulohazalarni taqdim etish, chiqindilarni boshqarishda ijtimoiy taqqoslash xabarlaridan foydalanish va kommunal rejalarda yashil energiyani standart variant sifatida belgilashni o'z ichiga oladi.

Ishtirokchilarning xatti-harakatlari haqidagi ma'lumotlar o'zgarishlarni o'lchash uchun aralashuvdan oldin va keyin to'plangan.

Nazorat guruhlarini xatti-harakatlarini solishtirish, har bir aralashuvning samaradorligini baholash uchun statistik tahlil o'tkazildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Aksariyat davlatlar va tashkilotlar xulq-atvor tushunchalarini atrof-muhit muhofazasi borasidagi siyosatda qo'llashni boshladilar. Ushbu siyosatning aksariyati iste'molni yanada barqaror ishlab chiqarish usullari va resurslariga o'tkazish uchun iste'molchilarning xulq atvorini o'zgartirish usullariga qaratilgan. Ushbu siyosat vositalarining samaradorligiga oid adabiyotlar yanada samaraliroq va ekologik rivojlanish siyosatlarni ishlab chiqish uchun xulq atvor iqtisodiyotidan foydalanishning bir qancha usullarini o'z ichiga olgan.

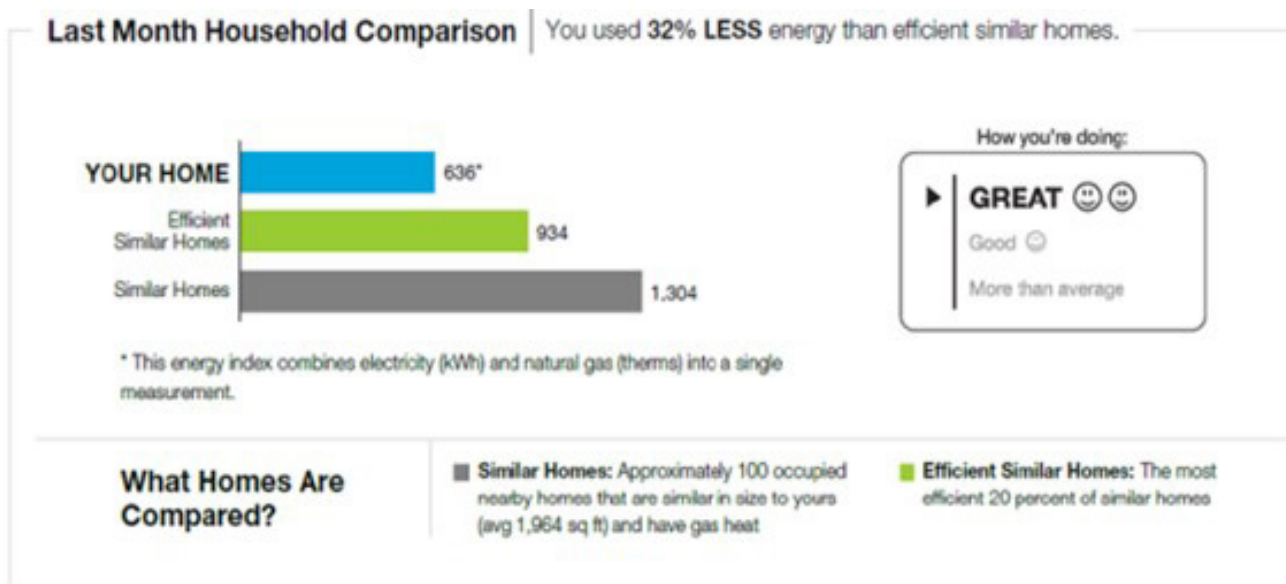
Jumladan ramkalar, standart variantlar, ijtimoiy me'yorlar va taqqoslashlar, majburiyatlarni bajarish va yengil turtki (nudging) kabi usullar mavjud.

Xulq-atvor iqtisodiyotida ramkalash bizning ma'lumotni qanday qabul qilishimizni ko'rsatadi va uni biz qabul qiladigan qarorlarga ta'sirini namoyon qiladi. O'tkazilgan so'rovnoma va uning tahlili orqali uy xo'jaliklarining turli energiya manbalari orasida tanloviga ta'siri sinab ko'rildi. Aksariyat uy xo'jaliklari ko'pincha barcha energiyani shamol va quyosh kabi qayta tiklanadigan manbalardan sotib olish imkoniyatiga ega, ammo bu tanlov odatda ularning elektr energiyasini sarfini oshiradi. Istemolchilarga energiya ta'minotida yagona variant sifatida odatiy elektr energiyasidan qimmatroq bo'lgan quyosh energiyasi taklif etildi. Shunda ishtirokchilarning 60 foizi qimmat bo'lsada barqaror quyosh energiyasida qolishni afzal ko'rishdi, ularning yarmi avval odatiy energiya ta'minotini afzal bilgan. Shunday qilib iste'molchilar tanlovini real taklif (quyosh energiyasidan foydalanin ko'rish) orqali ijobiy tomonga o'zgartirish mumkin.

Xulq-atvor iqtisodiyotini yana bir muhim usullaridan biri bu ijtimoiy me'yorlar va taqqoslashlar hisoblanadi. Tahlillarga ko'ra ko'pchilik iste'molchilar tanlovda o'zlarini boshqalar bilan solishtirishadi. Umuman olganda, odamlar "o'rtachadan yuqori" bo'lishni yaxshi ko'radilar.

Bu turdagi ijtimoiy taqqoslashlar atrof-muhit muhofazasi bo'yicha yaxshi xulq-atvorni rag'batlantirishga yordam beradi. Energiya ta'minoti korxonalari o'z mijozlariga energiya iste'molini qo'shnilar yoki mahalladoshlari bilan taqqoslaydigan elektr energiya sarfi ko'rsatkichlarini yuborgan (1-rasm)¹.

Ushbu xulq-atvor tajribalari (ijtimoiy me'yorlar va taqqoslashlar)da, bir iste'molchi o'z qo'shnilar bilan solishtirganda uni sarfi va o'rni qanday ekanligi ko'rsatiladi. Insonlar ijtimoiy me'yorlardan o'z iste'moli uchun rag'bat sifatida foydalanishga moyildirlar. Qo'shnilar va shunga o'xshash uylarning foydalanish usullarini tavsiflash orqali me'yor yaratiladi. Ushbu yangi ijtimoiy me'yor insonlarni me'yorga moslashish uchun iste'molini kamaytirishga undaydi.

Yuqoridagiga o'xshash energiya hisobotlarini baholashdan biri shuni ko'rsatdiki, ijtimoiy taqqoslashlar elektr energiyasini iste'mol qilishning ikki foizga kamayishiga olib keldi. Dastlab eng ko'p energiya sarflagan uy xo'jaliklari o'z iste'molini eng ko'p kamaytirishga intildilar. Boshqacha qilib aytganda, qo'shnilar bilan noqulay taqqoslash odamlarni energiya sarfini sezilarli darajada kamaytirishga undaydi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, energiya sarfi ko'rsatkichlari solishtirish natijasida umumiy energiya sarfi kamayishi samarasi xuddi narxlar 11-20% oshganda energiya sarfi kamayishi bilan teng edi². Ijtimoiy taqqoslashlar suv, benzin va boshqa tabiiy resurslar iste'molini kamaytirish uchun ham foydali bo'lishi mumkin.

R.Taler va Sansteynning yengil turtki berish (nudge) kontsepsiyasi tanlov erkinligini cheklamasdan, kerakli xatti-harakatni rag'batlantirish uchun tanlov arxitekturasida nozik o'zgarishlarni o'z ichiga oladi. Turtki berish nazariyasi alohida shaxslar, guruhlar va tashkilotlar tomonidan qarorlarning qabul qilinishiga to'g'ridan to'g'ri bo'lmagan, "yengil" ko'rsatmalar orqali ta'sir ko'rsatish usulini o'rganadi. Yengil turtki berish nazariyasi (NUDGE)ning ahamiyatli jihati shundaki, u biror holatni taqiqlamaydi, aksincha, jamiyat uchun foydali narsani targ'ib qiladi.

Yengil turtkning afzalliklaridan biri shundaki, uni butun aholiga tadbiiq etishdan oldin oldin sinovdan o'tkazish mumkin. Misol uchun, Daniya yog' 'solig'i 15 oydan so'ng, to'yingan yog'larni iste'mol qilishda aniq ta'sir ko'rsatmaganligi sababli bekor qilindi. Bunday holda, tajriba ko'p pul va vaqtni tejashga yordam beradi (Bodker va boshq., 2016).

Masalan, 2015 yilgi qurg'oqchilik paytida Kaliforniya suvdan foydalanishni kamaytirish uchun ijtimoiy taqqoslash va jamoat majburiyatlari kabi yengil turtkilarda foydalangan. Bunday yondashuv turar-joy binolarida suv sarfini sezilarli darajada kamaytirishga olib keldi.

2015-yilda Buyuk Britaniyada plastik paketlar uchun 5 funt sterling miqdorida to'lov joriy etildi, bu esa atrof-muhit uchun zararli tanlovni (plastik paketlardan foydalanish) kamroq qilish orqali rag'batlantiruvchi rol o'ynadi. Ushbu usul qo'llanilgan dastlabki yilning o'zida plastik paketlardan foydalanishni 85% ga qisqarishiga olib keldi.

¹ Source: Data-Driven Innovation through Open Government Data - Scientific Figure on ResearchGate. https://www.researchgate.net/figure/Social-comparison-module_fig2_260929913 [accessed 4 Feb, 2020]

² Schubert, Christian. 2017. "Green Nudges: Do They Work? Are They Ethical?" Ecological Economics 132 (February): 329–42.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulq-atvor iqtisodiyoti ekologik sa'y-harakatlarni kuchaytirish uchun qimmatli vositalarni taklif qiladi. Inson xulq atvorini tushunish va unga ta'sir qilish orqali siyosatchilar yanada samarali barqarorlikka erishish siyosatini ishlab chiqishlari mumkin. Zamonamizning murakkab ekologik muammolarini hal qilish uchun ushbu sohadagi doimiy izlanishlar va innovatsiyalar muhim ahamiyatga ega.

Xulq-atvor iqtisodiyoti bu borada o'zining ijobiy ta'siriga qaramasdan, qator muammo va cheklovlar mavjud. Keng ko'lamli ekologik muammolarni hal qilish uchun faqat xulq-atvor choralari yetarli bo'lmasligi mumkin, bu borada an'anaviy siyosatni ham olib borish kerak.

Yengil turtki (nudging) turli sohalarda ekologik xulq-atvorni targ'ib qilishda ijobiy natijalarni ko'rsatdi. Uni qo'llash an'anaviy siyosatlar bilan birlashganda ekologik barqarorlikka erishishda sezilarli foyda keltirishi mumkin. Kelajakda olib boriladigan tadqiqotlar yengil turki (nudging) usullarini optimallashtirish va ularni uzoq muddatli ta'sirini o'rganishga qaratilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Allcott, H. (2011). Social norms and energy conservation. *Journal of Public Economics*, 95(9-10), 1082-1095.
2. Ferraro, P. J., & Price, M. K. (2013). Using nonpecuniary strategies to influence behavior: Evidence from a large-scale field experiment. *Review of Economics and Statistics*, 95(1), 64-73.
3. Homonoff, T. (2018). Can small incentives have large effects? The impact of taxes versus bonuses on disposable bag use. *American Economic Journal: Economic Policy*, 10(4), 177-210.
4. Pichert, D., & Katsikopoulos, K. V. (2008). Green defaults: Information presentation and pro-environmental behaviour. *Journal of Environmental Psychology*, 28(1), 63-73.
5. Schultz, P. W., Oskamp, S., & Mainieri, T. (2013). Who recycles and when? A review of personal and situational factors. *Journal of Environmental Psychology*, 15(2), 105-121.
6. Thaler, R. H., & Sunstein, C. R. (2008). *Nudge: Improving decisions about health, wealth, and happiness*. Yale University Press.
7. Djalilov F. Xulq atvor iqtisodiyoti va davlat siyosati. -T.: Innovatsion rivojlanish nashriyot matbaa uyi, 2022 -124 b.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 5

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelmasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnalning ilmiyligi:

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.